

GELENEKSEL KUMAŞ ÖRNEKLERİNDEN AĞABANİ/ABANİ/AĞBANİ

TRADITIONAL FABRIC SAMPLES: AGABANI/ABANI/AGBANI

Ebru ÇATALKAYA GÖK*

ÖZ: Geleneksel kumaşlar dokundukları zamana, hammaddeye ve işçiliğin kalitesine göre önem kazanmaktadırlar. Yazılı ve görsel kaynaklarda beyaz zemin üzerine sarı ipekle işlenmiş kumaş olarak tanımlanan abani de önemli dokuma örneklerinden birisidir. Tarihi dönemlerde halk tarafından abani sarık olarak bilinen bu kumaş türü tüccarlar tarafından ulema sınıfından ayırt edilmek için kullanılmıştır. Hint menşeli olan bu kumaşın taktikleri zaman içerisinde Bursa'da da dokunmaya başlamıştır. XX. yüzyılın başlarında yarı otomatik tezgahlara rağmen bu kumaşın el tezgahlarında dokunmaya devam ettiği belgelerde görülmektedir. Günümüzde ise artık üretilmemektedir. Çalışmanın amacı abani kumaşların tekrar dokunabilmesi için kimlik bilgilerinin oluşturulmasıdır. Abani kumaşlar iki teknik ile üretilmiştir. Bu nedenle çalışmanın evreni abani kumaşlar, örnekleme ise dokuma tekniği ile üretilen abani kumaşlar olarak belirlenmiştir. Ulaşılabilen kumaş örneklerinin iplik, teknik ve motif özellikleri hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Çalışmada dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; abani kelimesinin kökeni üzerinde durularak, tarihi gelişimi ele alınmıştır. İkinci bölümde; abani kelimesinin yazılı kaynaklardaki tanımları üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde; abani kumaşlarının motif, kompozisyon ve teknik özellikleri ile kullanım alanları hakkında bilgi verilmiştir. Dördüncü bölümde ise; çalışma bütünüyle değerlendirilerek sonuç bölümü ile tamamlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Abani, ağabani, ağbani, geleneksel kumaş, kumaş analizi.

ABSTRACT: Traditional fabrics are getting more important according to their datedness, raw material and the quality of workmanship. Abani, which is defined as a fabric embroidered with yellow silk on white background in written and visual sources, is one of the important weaving examples. In historical times, this type of fabric, known to the public as turban, was used by traders to distinguish it from the Ulema class. In historical times, this type of fabric was known to the public as a imamah and was used by traders to distinguish it from the Ulema class. The imitations of this fabric, which is of Indian origin, started to be woven in Bursa over time. It is seen in the documents that this fabric continued to be woven on hand looms in the beginning of XX century, despite the semi-automatic looms. Today, it is no longer produced. The purpose of the study is to create identification information so that abani fabrics can be weaved again. The fabrics are produced with two techniques. For this reason, the universe of the study is abani fabrics, the sample is determined as abani fabrics produced by weaving technique. Detailed information is given on the yarn, technical and motif features of the fabric samples that can be reached. The study consists of four parts. In the first part; the origin of the word abani is emphasized and its historical development is discussed. In the second part; Definitions of the word abani in written sources are emphasized. In the third part; Information about motif, composition and technical properties of abani fabrics and their usage areas are given. In the fourth part; The study is evaluated in its entirety and completed by the conclusion.

Keywords: Abani, agabani, agbani, traditional fabric, fabric analysis.

* Arş. Gör. - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü/Ankara - catalkayaebru@gmail.com (ORCID ID: 0000-0002-9746-8456)

1.Giriş

Anadolu'daki geleneksel dokuma çeşitliliğine günümüzde müzelerin, koleksiyonerlerin, etnografların, antikacıların ve yörede dokumaya yapmış veya yapmaya halen devam eden ustalar aracılığı ile tanık olunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde dünya tekstil pazarı içerisinde kumaş dokumacılığının önemli bir yere sahip olduğu yazılı kaynaklarda görülmektedir. Bu tekstil pazarı daha çok ipekli, pamuklu ve yünlü kumaşlardan, daha az ise keten ve kenevir'den üretilen kumaşlardan oluşmaktadır (İnalçık, 2008:13). Bunun sebebi kumaşlarda kullanılan hammadde türünün bölgede temin edilebilme özelliğine göre değişiklik göstermesidir.

Amasya, Ankara, Balıkesir, Çanakkale, Çankırı, Denizli, Eskişehir, Giresun, Gümüşhane, İçel, İzmir, Isparta, Kastamonu, Kırklareli, Kırşehir, Kocaeli, Konya, Malatya, Mardin, Samsun, Sinop, Sivas, Tokat, Trabzon, Van illeri dışında Türkiye'nin hemen her köyünde el dokumacılığı yapılmış ve bazılarında halen yapılmaya devam etmektedir (Yağan, 1978:64-66). Topkapı sarayında bulunan 1582 tarihli hediye defterlerinde yer alan kumaş isimlerinden, İstanbul ve Bursa'nın başlıca dokuma merkezleri olduğu görülmektedir (Aslanapa, 1984: 360). Tarihi dönemlerde kumaşlar saray hanedanı ile halk arasındaki statünün görsel olarak ayırt edilebilmesi için kullanılmıştır. Yazılı kaynaklarda yasalar ile saray hanedanındaki her sınıf için özel giyim tarzı belirlendiği ve buna göre kullanılan kumaşların da değiştiği bahsedilmektedir (Özbel, 1948: 17). Bu kumaşlar süsleri ve hammaddelerinde kullanılan metallerin ağırlığı ile halk kumaşlarından ayrılmaktadırlar. Halk kumaşları, daha çok halkın ihtiyaçlarını karşılamak için metalsiz hammaddeler ve süslemesiz ya da basit süslemeler ile dokunmuş malzemeler olarak tanımlanabilir.

Yazılı belgelerden bugüne kadar ulaşan yaklaşık 650 adet kumaş ismi tespit edilmiştir. Bununla birlikte yazılı belgelerde rastladığımız bu kumaş türlerinin bir çoğuna günümüzde ulaşmak mümkün olmamaktadır (Atalayer, 1993: 55). Yazılı kaynaklarda yer alıp örnekleri ile günümüze kadar ulaşan kumaş çeşitlerinden birisi ise *abani*'dir. Vakanüvis Lütfi Efendi Hicri 1243 (Miladi 1827) tarihli vesikada abani kumaşından şu şekilde bahsetmektedir:

Yeniçeri ocağının kaldırılması üzerine eski kıyafetlerin de men'ine teşebbüs ve kavuk yerine 'sal' sarılması emrolundu. Bu tembih üzerine ulemeden bazılarının dairelerindeki ağaların başlarına Lahuri şallar sardırarak tekellüfü şalvar, salta ve tozluk giydirmek suretiyle büyük masrafları icabettiren sefihane hareketlerde bulunmaları hoş görülmiyerek onları. Bu hareketleri meni ve vakt-ü hal nazarı dikkate alınarak adi elbise ile başlarına Ahmediye ve abani gibi şeyler sarmaları emrolunduğu..." (Pakalın, 1993: 3).

Buradan anlaşılacağı üzere bu kumaş çeşidi ulema sınıfından ayrılmak için kullanılmıştır. Başka bir yazılı kaynakta da abani'nin tüccarlar ve esnaf tabakası tarafından sosyal sınıflarını (alamet-i fârika) bildirmek için nişan olarak kullanıldığı belirtilmektedir (Koçu, 2015: 10).

Bu kumaşın tarihi gelişimine bakıldığında XVI. yüzyıl Bursa Şer'iyye Sicillerinde Hüsrev Bin Abdullah Terekesi içinde "*dülbent ağabani*" kaydı bulunmuştur (Aslan, 2006: 96). XVII. ve XVIII. yüzyılda Bengal'de "*atchabannies*" adı ile dokunduğu ve Amerika Birleşik Devletleri ile Hindista'nın ve Avrupa'nın tüm bölgelerine 1 tonda 800 parça olarak ihraç edildiği bilgisine rastlanılmıştır (Milburn, 1813: 221). Aynı dönemde Bengal dışında Bihar ve Orissa'da da "*atchabannies*" ismi ile ihraç edildiği görülmektedir (Chaudhuri, 1978: 476). Çelebi Mehmet'in Fransa Sefaretnamesi'nde ise Fransa Kralı XV. Louis'ye altı top, vezirlerine dört top Hindi ağabani'nin XVIII. yüzyıl sonundan XIX. yüzyılın başına kadar verilen geleneksel hediyeler arasında bulunduğu bahsedilmektedir (Yılmaz, 2014: 48-49). Yine XIX. yüzyılda Suriye'ye 15 denk (hayvana yüklenen yükün yarısı, balya, kefe) (Çelik, 2013: 730), Türkiye'ye 50 tezgahtan 12,000 parça ağabani (agabanee) kumaş ithal edildiği bilgisine ulaşılmıştır (Farley, 1862: 236). 1806 tarihli Osmanlı İngiliz gümrük tarifesine göre İngilizlerin Türkiye'ye ithal malları arasında da Hint menşeli agabani şeridi yer almaktadır (İnalçık, 1980: 43). 1990 yılı dolaylarında İngiltere'den ithal edilen bu kumaş kayıtlarına Trabzon'da da tesadüf edilmektedir. Kaliteli Manchester kumaşı olarak ithal edilen bu kumaşın sarı ipek iplikle işlendiği ve abani sarık olarak üretildiği kaydedilmiştir (Quataert, 2011,155-156). Ancak BOA kayıtlarında Türkiye'de ticaret yapan tacirlerin satmış oldukları ürünler listesinde "*Nevzuhur ağabani-i Hind*" / "*Hint abanisi*" ismi yer aldığı ve pahalı olarak vergilendirildiği dikkat çekmektedir (Tezcan, 2016: 263). XX. yüzyılın başında 2 altın lira (tam cumhuriyet altını)'nın 27 lira değerinde olduğu dönemlerde bir ipek abani yorgan yüzünün 20 lira, bohçası 5 lira, çift perdeleri 10 lira kıymetinde olduğu bahsedilmektedir (Büngül, 1977: 13). Bugünkü tam cumhuriyet altın fiyatı ile değer biçildiğinde, o dönemler için çok pahalıya ithal edildiği görülmektedir. Bu nedenle de taklitlerinin Bursa'da "*Bursa ağabanisi*" adı ile dokunmaya başlamış olabileceği düşünülmektedir (Pakalın, 1993: 3-4). Bursa tezgahları dışında İstanbul, Halep, Bağdat'ta da dokunduğunu yazılı kaynaklarda söz edilmektedir (Önder, 1998: 7).

İpek sanayinde makine kullanımı ilk olarak 1910'da Bursa'da ilk makinenin faaliyete geçmesiyle başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu batının ilerleyen bu teknolojisini yakalamaya çalışırken, yerli halk eskisi gibi el tezgahlarında diğer kumaşlar ile birlikte abani kumaşı da dokumaya devam etmiştir (İnalçık, 2008: 241). Bu çalışma geleneksel kumaşları araştırma sırasında karşılaşılan abani kumaşların evreni üzerinden alınmıştır. Örneklem olarak tezgah üzerinde desenlendirilen abani kumaşları seçilmiştir. Araştırmanın amacı ulaşılabilen abani kumaşların kimlik özelliklerini oluşturarak yeniden dokunabilirliği için rehber oluşturmaktır.

Çalışmada önce abani kelimesinin kökeni üzerinde durulmuş ve tarihi gelişimi hakkında bilgi verilmiştir. Sonra sözlük anlamlarında nasıl ele alındığından bahsedilmiştir. Daha sonra motif, kompozisyon ve teknik

özellikleri ile kullanım alanları hakkında bilgi verilmiştir. En son ise çalışma bütünüyle değerlendirilerek sonuç bölümü ile tamamlanmıştır.

2.Abani/Ağabani/Ağbani'nin Anlamı

Abanî, ağabanu, ağbani, ağabani olarak yazılı kaynaklarda yer alan bu kelime farsça (ابانى) abani kelimesinden gelmektedir (Ergür, 2002: 1). Halk ve dokumacılar arasında abâni olarak bilinmektedir (Özbel, 1948: 18). Türk dil kurumunun hazırlamış olduğu *Türkçe Sözlükte* “abani”; “Genellikle sarık, bohça, kundak ve yorgan yüzü yapımında kullanılan, zemini beyaz, üzerinde safran renginde nakışlar bulunan ipek kumaş” anlamına gelmektedir. Diğer kaynaklardaki tanımlarına bakılacak olunursa;

Kâmûs-ı Türki'de âbânî”; *“ipekten sarımtırak dallarla işlenmiş bir nevi kumaş ki sarık vesaire kullanılır: Bursa âbânîsi, bu kumaştan ma'mûl: âbânî sarık”* (Sami, 2017: 22), Eski Eserler Ansiklopedisi'nde “abânî”; *“açık sarı renk kumaş üzerinde koyu sarı renkli ipekle işlenen bir nevi kumaştır, Abani'nin ağabani kelimesinden gelmesi muhtemeldir”* (Büngül, 1977: 13), Lehce-i Osmânî'de “abanî”; *“ağbani, ak banu Zemini beyaz, dalları safranî ipek kumaş, Bursa abanîsi renklisi”* (Toparlı, 2000: 3), Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü'nde “âbani”; *“zemini beyaz, dalları safran renginde kasnak işlemeli bir nevi kumaşın adı”* (Pakalın, 1993:3), Misalli Sözlük'te “âbânî – ağbânî”; *“kökü belli değildir, üzeri turuncu iplikle işlenmiş, daha çok sarık, bohça, kundak ve yorgan yüzü yapılan sarımtırak kumaş”* (Ayverdi, 2011: 1), Antika ve Eski Eserler Kılavuzu'nda “âbânî”; *“üzeri kasnak işi, sarı, turuncu ipekle işlenen bej renk ince dokuma”* (Önder, 1998: 7- 9), Tarih dergisinde yayınlayan Kumaş adları ile ilgili makalede “abânî”; *“üstüne sarı ipekle süslemeler kasnak işi ile işlenmiş, turuncuya çalar açık sarı renkte bir nevi bez”* (Özen, 1982: 299-300), Tekstil Terimleri Sözlüğü'nde “abanî”; *“birinci anlamı “ipekle işlenmiş sarıya çalan beyaz bez”, ikinci anlamı “başörtüsü”* (Ergür, 2002: 1-3) olarak ifade edilmektedir.

Yazılı kaynaklardan görüldüğü üzere abaninin en belirgin özelliği sadeliğidir. En fazla krem ve sarı olmak üzere iki farklı renkte iplik ile üretildiği düşünülmektedir. Abani dışında kaynaklarda yer alan ağbani, ağabanu, ağbanu terimleri için tanımlara bakılacak olunursa;

Antika ve Eski Eserler Kılavuzu'nda “ağbanî”; *“Sarımtrak ipekle dokunan, üzeri ibrişim kıvrım dallarla süslenen kumaş”, “ağabânî de denir”* (Önder, 1998: 7- 9), Tarih dergisinde yayınlayan kumaş adları ile ilgili makalede “ağabani”; *“bir çeşit beyaz bez olup, üzeri safran sarısı ipek ile yapraklı dallarla işlenmiştir”, “ağbanî”; “bir çeşit bez”* (Özen, 1982: 299-300), 1883 yılı Salnameyi Hüdevendigâr'da “ağabani”; *“çiçekli olan kumaş, Bilecik kadifesi gibi iki kişinin karşılıklı çekerek mekik atana yardım etmesi suretiyle dokunur, bir topun dokunması için 600-700 kuruş verilir”* (Öz, 1951: 55), Tekstil Tarihi kitabında “agabânî”; *“üzerine safran sarısı ipek ile yapraklı dallar işlenmiş bir tür beyaz bez”* (Dölen, 1992: 539), Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü'nde “ağabânî”; *“bir çeşit beyaz bez olup üzerine safran sarısı ipek ile yapraklı dallar işlenmiştir”* (Koçu, 2015: 16), 1640 Narh

defterlerinde “*destâr-ı ağabânû*”(sarı); “*sadelik*” (Kütükoğlu, 1983: 140) şeklinde tanımlanmaktadır.

Yukarıda bahsedilen sadelik yorumunu 1640 Narh defterlerindeki “*destâr-ı ağabânû*” tanımı destekler niteliktedir. Diğer bir çok yazılı kaynaktaki ağabani, ağbani, ağbanu terimlerinin abani ile benzeşen tanımlarının yapıldığı görülmektedir. *Tekstil terimleri* sözlüğünde “ağabani” ve “ağbani” terimlerinin karşısında “abani” (Ergür, 2002:1-3) olarak belirtilmesi buna örnek verilebilir. Tanımlara genel olarak bakıldığında terimlerin sadece ses değişimine uğradığı, anlam olarak ise aynı kumaş türünü ifade ettikleri söylenebilir.

Menşei Hint olan bu kumaş türünün yabancı kaynaklardaki tanımına bakıldığında ise “*Atchabannies*” yada “*agabanee*” terimleri ile bahsedilmektedir. *A General Dictionary of Commerce, Trade, and Manufactures* sözlüğünde “*Atchabannies*”; “*Hindistan bengal’de üretilen bir tür pamuklu bez*” (Mortimer, 1810: 71) olarak tanımlanmaktadır.

3. Ağbani Kumaşların Özellikleri

3.1. Motif ve Kompozisyon Özellikleri

Ağbani kumaşların zemini genellikle krem ve benzeri açık renk, desenleri ise çoğunlukla sarıdır (Özbel, 1948:18, Önder, 1998: 7). Ancak ulaşılabilen örneklerde zeminde su yeşilinin, çözüde ise pembe, mavi, krem, su yeşili renklerinin de kullanıldığı tespit edilmiştir.

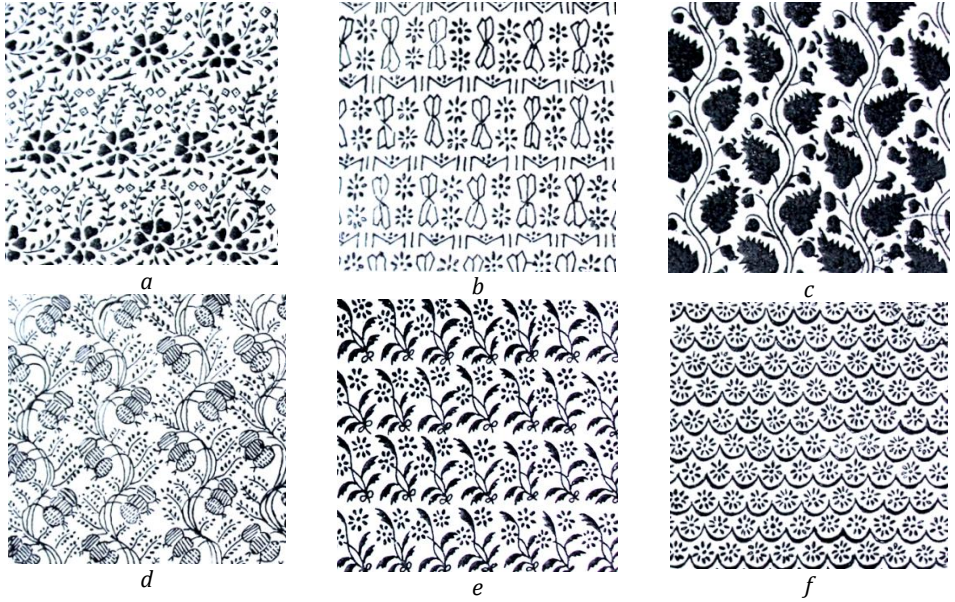
Desen ve renklerine göre çeşitli isimler ile anılmaktadır. Bunlar; “*palamudî, koyu palamudî, akça beyaz, Antalya çeşidi, Halep Örneği, Hind örneği, ak banu, Bursa abani*”sidir (Özbel, 1948: 18). Abaninin zemini beyaz, çözüleri safran renginde olan türleri için “*ak banu*”, renkli olan türleri için ise Bursa abanisi terimleri kullanıldığı görülmektedir (Toparlı, 2000:3).

Tezcan (2017: 264), 1467 tarihli sicil kayıtlarında Bursa’nın tarihi mahallerinden birinin adının “*zafranlık*” olarak geçtiğini ve burada safran yetiştirilmiş olabileceğini belirtmektedir. Tarihi dönemlerde yoğunlukla Bursa’da dokunmuş olan bu kumaş, yazılı kaynaklarda genellikle safran (sarı) renginde tanımlanmaktadır. Safran bitkisinin bölgede yetişmesi, bu kumaş türünün ilave desen çözüsünde çok fazla kullanılma sebebi olabilir.

Motif olarak daha çok bitkisel motiflerin tercih edilmiştir. Tezgah üzerinde desenlendirilmiş olan türlerinde; Osmanlıda “*dolaşma nakış*” (Tezcan, 1993: 131) denilen sarmal olarak yaprak ve tomurcuk deseni (Resim 1-c), Vav harfine benzer sap içerisinde birbirine bağlanmış yaprak ve tomurcuk deseni (Resim 2-c), yan yana üç sarmal daldan sarkan meşe palamudu ve yaprak deseni (Resim 1-d), küçük çiçek buketi deseni (Resim 1-e), büyük çiçek ve yaprak deseni (Resim 1-a) kullanılmıştır. Bitkisel motifler dışında sembolik motifler de kullanılmıştır. Birbirini sık sıra halinde diyagonal takip eden ay ve çok ışınlı yıldız motifinin yer aldığı kumaş buna örnek oluşturmaktadır (Resim 1- e, Resim 2-b). İkinci sembolik motifin kullanımına Özbel’in Eski Türk Kumaşları kitapçığı’nın arkasında yer alan

çizimlerde rastlanmıştır. Çizimde yer alan kumaşın fotoğrafına ve tarifine yazılı ve görsel kaynaklarda ulaşılamamıştır (Resim 1-b). Bununla birlikte yazılı kaynaklarda erkek giyimi için dokunmuş olan abanilerde motiflerin geometrik tercih edildiği (Özbel, 1948: 18) bahsedilmektedir. Ancak görsel kaynağı bulunmamaktadır.

Kompozisyon özellikleri bakımından ele alındığında tezgah üzerinde desenlendirilen abani kumaşlarda düz, diyagonal yollar ile aynı düzende sarmal dallar kendini tekrar etmektedir. Yorgan, yastık, bohça yapımı için nakış tekniği ile işlenen abani kumaşlarda ise “bordürlü, merkez ve köşelerde uygun desenlerle kapalı kompozisyonlar” (Tezcan, 2017: 264) uygulanmıştır.

Resim 1: Abani kumaş çizimleri (Özbel, 1948:33).

a (Gök, 2015)

b (Tezcan, 1993: 133)

c (Bakırcı, 2012:91)

Resim 2: Abani kumaş örnekleri

3.2. Kullanım Alanları

Abani dokumalar belirli ölçüde veya kumaş halinde olmak üzere iki şekilde üretilmektedir. Belirli ölçüde dokunmuş olanlar kuşak, yastık yüzü, bohça, başörtüsü ve sarık olarak kullanılmışken, kumaş halinde dokunanlar;

yorgan yüzü, perde, kundak bezi, erkek gömlekleri, kadın elbiseleri, hırka olarak kullanılmıştır (Özbel, 1948: 18; Pakalın, 1993: 3). Anadolu tüccarları ile orta sınıf şapka inkılabından önce başlarına abani sarık sararak kullanmışlardır (Pakalın, 1993: 3). Bununla ilişkili olarak tarihi bir deyimde; “Sarığı saltanatı boş kafasında yaşatır, ağam abani sarıkla ağabani görünür” (Büngül, 1977: 13) diye söz edilmektedir. Yine başka bir kaynakta giyim şekillerinden şöyle “ağbani sarıkla esnaflar, iki yanlarında cam kapaklı beyzi kutular sallana sallana yoğurt satarlardı” ve “kadınları ekseriya şalvarla ve başlarında abani bir örtü ile geziyorlar” (Ayverdi, 2011: 1) bahsedilmektedir. Aynı zamanda XX. yüzyılın başlarına ait Konya Vilayeti kitabında Konya ve Akşehir, Ilgın, Saideli, Karaman, Ereğli, Sultaniye, Ermenek, Bozkır, Seydişehir, Beyşehir kazalarında giyim şekilleri tanımlanırken, esnafların abani sarık taktıkları belirtilmektedir (Selcen, 2009: 15, 46, 65, 82, 96, 114, 137, 151)

a-Bohça/İşleme Abani
(Tezcan,2017:269).

b- Sarık ve Erkek Ceketi/İşleme Abani
(Tezcan, 2017:266).

b- Yastık Yüzü/İşleme Abani
(Tezcan, 2017:269).

d-Abani Kadın Entari İşleme Abani
(Görünür, 2010:254-255).

Resim 3: Abani kumaşın kullanım alanları

3.3. Teknik Özellikleri

Abani dokumaları kalitelerine göre; âlâ (en iyi kalite), evsat (orta kalite) ve edna (düşük kalite) olmak üzere üç grupta sınıflanmaktadır.

Âlâlarının; çözü, atkı ve desen ipliklerinde tamamıyla ipek, ednalarının; çözü ve desen ipliklerinde ipek, atkılarında ise pamuk kullanılmıştır (Özbel, 1948: 18). Kalitelerinin paha değerine etkilerine bakılacak olursa, 1640 narh defterlerinde âlâlarının 330, evsatlarının 280 akça olarak fiyatlandırıldığı (Kütükoğlu, 1983: 140) görölmektedir. İncelenen örneklerin pamuk ve ipek karışımı olmasından edna kalitede olduğu söylenebilir.

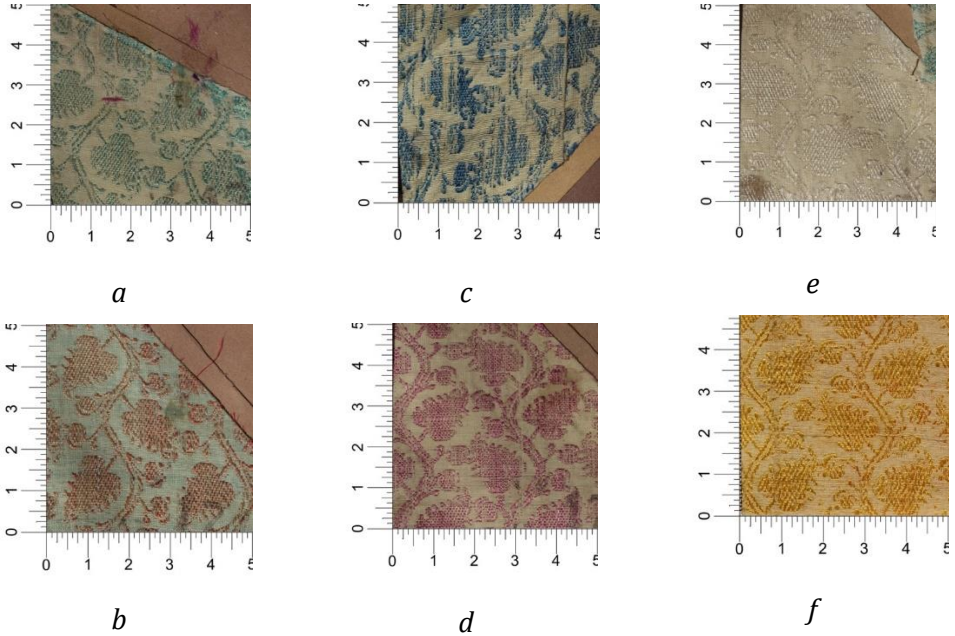
Abani kumaşlar tekniklerine göre; iki şekilde desenlendirilmektedirler. Bunlardan birincisi; tezgah üzerinde ilave desen çözülü yapı ile desenlendirme, ikincisi ise; düz kumaş olarak dokunduktan sonra tezgah dışında işleme ile desenlendirir. İlave desen çözülü yapılar üç iplik sisteminden oluşmaktadır. Bu nedenle tezgah üzerinde desenlendirilen abani kumaşları için; çözü, atkı iplikleri dışında ilave desen çözü ipliği gerekmektedir. Çözü ve atkı iplikleri zemin örgüyü oluştururken, ilave desen çözü ipliği ise desenin olduğu yerler kumaş yüzeyine çıkmakta, desenin olmadığı kısımlarda kumaşın arka yüzeyinde atlamalar yapmaktadır. Yazılı kaynaklarda tezgah dışında desenlendirilen kumaşların ise “*abani yada süzeni tekniği ile işlendiği*” (Özen, 1948: 18) bahsedilmektedir. Yazılı kaynaklardan elde edinilen bilgilere göre işleme tekniğinin uygulandığı bu kumaşlar bezayağı ile dokunmuştur. Atkılarında krem rengi pamuk, çözülerinde ise krem rengi ipek kullanılmıştır.

	<p>Kumaş Yapısı</p>	<p>Rapor eni: 2,6 cm Rapor boyu: 3,4 cm Çözü sıklığı: ≈ 39 Atkı sıklığı: ≈ 32 Desen raporu: ≈ 59 Tarak numarası: ≈ 78(5) Birim Ağırlığı: ≈ 9,81 gr</p>
	<p>İplik Özellikleri</p>	<p>Çözü hammadde: İpek, No: ≈ 95 Denye, Büküm Yön/adedi: Z ve 1, İplik Kısalması ≈ %2 Atkı hammadde: Pamuk, No: ≈ Ne 25, Büküm Yön/adedi: Z ve 1, İplik Kısalması: ≈ %2 Desen hammadde: İpek, No: ≈ 62 Denye, Büküm Yön/adedi: Z ve 1, İplik Kısalması ≈ %6</p>
	<p>Teknik Özellikleri</p>	<p>Dokuma yapısı: İlave desen çözülü Çözü dizimi: 1 zemin : 1 desen çözüsü Atkı dizimi: Zemin atkısı Zemin örgü: Bezayağı</p>

	Kumaş Yapısı	Rapor eni: 2,7 cm Rapor boyu: 3,4 cm Çözü sıklığı: ≈ 39 Atkı sıklığı: ≈ 32 Desen raporu: ≈ 64 Tarak numarası: ≈ 78(5) Birim Ağırlığı: ≈ 9,93 gr
	İplik Özellikleri	Çözü hammadde: İpek, No: ≈ 95 Denye, Büküm Yön/adedi: Z ve 1, İplik Kısılması ≈ %2 Atkı hammadde: Pamuk, No: ≈ Ne 25, Büküm Yön/adedi: Z ve 1, İplik Kısılması: ≈ %2 Desen hammadde: İpek, No: ≈ 62 Denye, Büküm Yön/adedi: Z ve 1, İplik Kısılması ≈ %6
	Teknik Özellikleri	Dokuma yapısı: İlave desen çözgüdü Çözü dizimi: 1 zemin : 1 desen çözgüsü Atkı dizimi: Zemin atkısı Zemin örgü: Bezayağı

Tablo 1: Kenan Özbel Koleksiyonundan abani kumaş örneklerinin kimlik bilgileri (Gök, 2020).

Ülker Muncuk Müzesinde bulunan Kenan Özbel koleksiyonunda farklı motif ve kompozisyon özelliği taşıyan 2 kumaş grubu tespit edilmiştir. Araştırmanın amacına uygun olarak çiçek demet deseni içeren kumaş grubunun kimlik bilgileri Tablo 1’de sunulmuştur.

Resim 4: Kenan Özbel Koleksiyonundan abani örnekleri (Gök, 2015).

Kumaş Yapısı	Rapor eni: 2,9 cm Rapor boyu: 2,7 cm Çözümlü sıklığı: ≈ 36 Atkı sıklığı: ≈ 34 Desen raporu: ≈ 66 Tarak numarası: ≈ 72(5)
İplik Özellikleri	Çözümlü hammadde: İpek, No: ≈ 95 Denye, Büküm Yön/adedi: Z ve 1, İplik Kısalması ≈ %2 Atkı hammadde: Pamuk, No: ≈ Ne 24, Büküm Yön/adedi: Z ve 1, İplik Kısalması: ≈ %4 Desen hammadde: İpek, No: ≈ 62 Denye, Büküm Yön/adedi: Z ve 1, İplik Kısalması ≈ %6
Teknik Özellikleri	Dokuma yapısı: İlave desen çözgümlü Çözümlü dizimi: 1 zemin : 1 desen çözgüsü Atkı dizimi: Zemin atkısı Zemin örgü: Bezayağı

Tablo 2: Resim 4'de yer alan 6 abani kumaşın kimlik bilgileri (Gök, 2020).

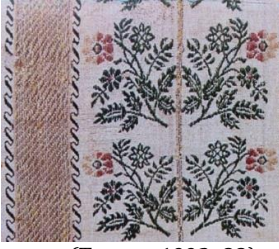
Tespit edilen ikinci desen grubunda farklı renklerde atkı ve ilave desen çözgü iplikleri gözlemlenmiştir. Aynı motif ve kompozisyonun uygulandığı bu altı kumaş örneği ortak özellikler taşımaktadır. Bu nedenle kumaş kimlik bilgileri toplu olarak Tablo 2'de sunulmuştur.

Kumaş Yapısı	Rapor eni: 5 cm Rapor boyu: 3,8 cm Çözümlü sıklığı: ≈ 16 Atkı sıklığı: ≈ 24 Desen raporu: ≈ 59 Tarak numarası: ≈ 80(2) Birim Ağırlığı: ≈ 29,9 gr
İplik Özellikleri	Çözümlü hammadde: İpek, No: ≈ 95 Denye, Büküm Yön/adedi: Z ve 1, İplik Kısalması ≈ %2 Atkı hammadde: Pamuk, No: ≈ Ne 17, Büküm Yön/adedi: Z ve 1, İplik Kısalması: ≈ %2 Desen hammadde: İpek, No: ≈ 62 Denye, Büküm Yön/adedi: Z ve 1, İplik Kısalması ≈ %6
Teknik Özellikleri	Dokuma yapısı: İlave desen çözgümlü Çözümlü dizimi: 1 zemin : 1 desen çözgüsü Atkı dizimi: Zemin atkısı Zemin örgü: Bezayağı

Tablo 3: Kenan Özbel Koleksiyonundan isim etiketsiz kumaş örneğinin kimlik bilgileri (Gök, 2020).

Ülker Muncuk Müzesi Kenan Özbel koleksiyonunda yapılan araştırmalar sonucu abani kumaşlara benzer bir kumaş tespit edilmiştir. Bu kumaşın koleksiyondaki isim etiketi düştüğü için hangi tür kumaş grubuna girdiğini net bir şekilde söylemek mümkün değildir. Abani kumaşlara benzerliği nedeniyle teknik bilgilerinin kıyaslanabilmesi için Tablo 3 hazırlanmıştır.

a (Tezcan, 1993: 88)

b (Bakırcı, 2012: 187)

c (Bakırcı, 2012: 149)

Resim 5: Bursa Sevai kumaş örnekleri (Özbel, 1948:33).

Araştırma kapsamında ele alınan abani kumaşların motif özellikleri, Bursa sevai kumaş türü ile benzerlik göstermektedir. Bu nedenle Resim 5’de Bursa Sevai örneklerine yer verilmiştir.

4. Sonuç

Yapılan araştırma sonucunda abani kelimesinin kökenin Hint menşei olduğu görülmüştür. Yazı kaynaklarda âbânî, ağbanî, destâr-ı ağabânû, ağbani, ağabani, ağabanu terimleri ile tanımlanan kumaş türünün genellikle aynı olduğu sadece ses değişimine uğrayarak farklı terimler ile ifade edildiği görülmüştür. Genellikle sarı ve krem renkli bez olarak tanımlanmaktadır. Ancak yapılan incelemeler sonucunda abani kumaşların atkı ve çözümlerinde krem ve açık renklerin, ilave desen çözümlerinde ise sarı, pembe, su yeşili, mavi, krem gibi renklerin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Tarihi dönemlerde Bengal’de dokunan bu kumaş Hindistan ve İngiltere aracılığı ile pahalı bir şekilde ithal edilmiştir. Tarihi belgelerdeki paha değeri bunu destekler niteliktedir. Daha sonra Bursa’da dokunmaya başlanmıştır. Ülkemizde ilk isminin geçmeye başladığı dönem XVI. yüzyıla, dokunmaya başladığı yıl ise XVIII. yüzyıla denk gelmektedir. Desen özellikleri dikkate alındığında XVIII. yüzyıldan itibaren Osmanlı kumaşlarındaki yollu küçük desenlerin kullanımı bunu desteklemektedir.

Abani kumaşların kullanım yeri bakımından ele alındığında daha çok sarık olarak kullanıldıkları görülmüştür. Hatta halk dilinde “abani sarık” olarak deyimlerde ve coğrafi giyim şekillerinde yer almaktadır. Bu kullanım alanı ile tüccarlar ulemalardan tecrit edilmek için tercih etmişlerdir. Aynı zamanda deyimlerden abani sarık kullanan kişilerin orta halli veya zengin oldukları anlaşılmaktadır.

Abani kumaşlarda (Resim 1) kullanılan bazı motifler “Bursa sevaisi” kumaşlarında (Resim 5) kullanılan motifler ile benzerlik göstermektedir. Resim 1-e ile Resim 5-a, Resim 1-c ile Resim 5-b, Resim 1-d ile Resim 5-c’de yer alan kumaşların motiflerine bakıldığında çok benzer hatta aynı oldukları görülmektedir. Her iki kumaş türünün de Bursa’da dokunmuş örneklerinin olması göz önünde bulundurulduğunda etkileşimin normal olduğu düşünülmektedir. Sevailerde bu motiflerin yer aldığı örneklerin zemininde krem, ilave desen çözümlerinde ise en az üç renk kullanılmaktadır. Her iki kumaş türünün dokuma tekniği aynı olmasına rağmen renk ve kompozisyon

özellikleri ile de birbirlerinden ayırt edilebilmektedirler. Çünkü abani kumaşların karakteristik özelliği sadeliğidir ve en fazla 2 renk içermektedirler.

Abani kumaşlarının bu renk ve teknik özellikleri göz önünde bulundurulduğunda XIX. yüzyıla ait olduğu düşünülen Tablo 3'deki kumaşın da aynı türe ait olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte teknik analizlerine bakıldığında her iki kumaşın çözgü ve atkısında aynı numaranın ve hammaddenin kullanıldığı, ilave desen çözümlerinde ise farklı numarayla aynı hammaddenin kullanıldığı saptanmıştır. Her iki örnek sadece birbirinden kompozisyon özelliği bakımından ayrılmaktadır.

Yazılı kaynaklarda "palamudî" olarak geçen abani türünün Resim 1-d'deki çizim örneğini karşıladığı düşünülmektedir. Abani kumaşlarda kullanılan motiflerin boyutu göz önünde bulundurulursa meşe palamudunun stilize formu dokumaya aktarılmış olabilir. Ancak benzer desenli Bursa Sevai örneğinin (Resim 5-c) yer aldığı görsel kaynaktan bu motif nara benzetilmiştir.

Kumaş sanatı geçmişte kendine has kalite ve üslupta çeşitli ürünler vermiştir. Yazılı kaynaklarda geçen bu kumaş çeşitlerinin çoğu günümüzde dokunmamakla beraber koleksiyon ve müzelerde örnekleri de bulunmamaktadır. Tarihi dönemlerde ekseriyetle Bursa'da dokunduğu düşünülen abani kumaşlar da günümüzde üretilmemektedir. Geleneğin geleceğe taşınması için yeniden üretimlerinin yapılması gerekmektedir. Beş yıldır Bursa'da faal olarak geleneksel ipek dokumacılığını canlandırmaya çalışan Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezinde günümüzde genellikle bezayağı dokumalar yapılmaktadır. Bu merkezde yapılan proje kapsamında gelecek olan jakarlı tezgahlarda çalışma sonucunda kimlik bilgileri saptanan abani kumaşlar tekrar yaşatılabilir. Bu yönüyle araştırma abani kumaşların yeniden üretimleri için rehber niteliğindedir.

KAYNAKÇA

- Aslan, R. (2006). *16. yüzyıl ortalarında Bursa (A-84 ve A-202 numaralı Bursa Şer'iyye sicillerine göre)*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Aslanapa, O. (1984). *Türk sanatı I-II*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Atalayer, G. (1993). Dünden bugüne Anadolu'da kumaş dokuma sanatı. *Türk Kültüründe Sanat ve Mimari*, 41-72, İstanbul.
- Ayverdi, İ. (2011). *Misalli büyük Türkçe sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Lugatı.
- Bakırcı, N. (2012). *Konya Müzesi kumaş kataloğu Saray'dan Dergah'a*. Konya: Bahçıvanlar Basım Sanayi.
- Büngül, N. R. (1977). *Eski eserler ansiklopedisi*. Tercüman Gazetesi 1001 Temel Eser.
- Chaudhuri, S. (1969). *Trade and commercial organisation in Bengal, with special reference to the English East India Company 1650-1720*. The University of London, Doctor of Philosophy.

- Chaudhuri, K. N. (1978). *The trading world of Asia and the English East India Company: 1660-1760*. New York: Cambridge University Press.
- Çelik, K. (2013). 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında Suriye’de dış ticaret. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, (XVI), 705-738.
- Dölen, E. (1992). *Tekstil tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi.
- Ergür, A. (2002). *Tekstil terimleri sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Yağan, Ş. Y. (1978). *Türk el dokumacılığı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Farley, J. L. (1862). *The resources of Tukey considered with especial reference to the profitable investment of capital in the Ottoman Empire*. London: Longman, Green, Longman and Roberts.
- Görünür, L. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminden kadın giysileri: Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonu*. İstanbul: Vehbi Koç Vakfı.
- İnalcık, H. (1980). Osmanlı pamuklu pazarı, Hindistan ve İngiltere: Pazar rekabetinde emek maliyetinin rolü. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar II Özel Sayısı, 1-65.
- İnalcık, H. (2008). *Türkiye tekstil tarihi üzerine araştırmalar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Koçu, R. E. (2015). *Türk giyim kuşam ve süslenme sözlüğü*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Kütükoğlu, M. S. (1983). *Osmanlılarda narh müessesesi ve 1640 tarihli narh defteri*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Milburn, W. (1813). *Oriental commerce: Containing a geographical description of the principal places in the East Indies, China and Japan with their produce, manufactures and trade, including the coasting or country trade from port to port*. London: Printed for the Author, and Published by Black, Paryy & Co.
- Mortimer, T. (1810). *A general dictionary of commerce, trade, and manufactures: exhibiting their present state in every part of the world and carefully compiled from the latest and best authorities*. London: Printed for Richard Phillips, Bridge-Street, Blackfriars.
- Önder, M. (1998). *Antika ve eski eserler kılavuzu*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- ÖZ, T. (1951). *Türk kumaş ve kadifeleri II*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Özbel, K. (1948). *El sanatları III, eski Türk kumaşları*. Kılavuz Kitaplar IX. CHP Halkevleri Bürosu.
- Özen, M. E. (1982). Türkçede kumaş adları. *Tarih Dergisi*, Fatih Sultan Mehmed’e Hatıra Sayısı (33), 291-340.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri I*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Quarte, D. (2011). *Sanayi devrimi çağında Osmanlı imalat sektörü*. İstanbul: İletişim.
- Selcen, N. A. (1922). *Türkiye’nin sıhhi-i ictimâi coğrafyası Konya Vilayeti*. Ankara: Çizgi Kitabevi.
- Şemseddin Sami (2017). *Kâmûs-ı Türkî (Latin harfleriyle)*. İstanbul: İdeal Kültür.
- Tezcan, H. (1993). *Atlaslar atlası – Pamuklu, yün ve ipek kumaş koleksiyonu*. İstanbul: Yapı Kredi Koleksiyonları.

- Tezcan, H. (2017). *Bursa'nın ipeklisi (Tarihi, ticareti, pamukluları ve ipeklileriyle ünlü Bursa)*. Bursa: Bursa Kültür A.Ş.
- Toparlı, R. (2000). *Ahmet Vefik Paşa Lehce-i Osmânî*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Yılmaz, İ. (2014). *Ali Cevad'ın el yazması seyahatnameleri üzerine bir inceleme*. Bilecik: Bilecik Şeyh Edabali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Zankowich, P. (1956). *The craftsmen of colonial New York city*. New York University The School of Education.